

Laisvė, atsakomybė ir demokratinė mokykla

Kurt S. Meredith

Du žodžius – laisvė ir atsakomybė – privalome turėti galvoje mąstydami apie mokymo ir demokratijos sąsajas. Šios dvi sąvokos yra raktas apibrėžiant ugdymo tikslus demokratinėje visuomenėje ir jas reikia turėti galvoje skaitant šį straipsnį.

Mūsų, ugdytojų, bendras rūpestis yra tas, kad besimokantieji paliktų mokymo įstaigas būdami kompetentingi žmonės, pasirengę tiems iššūkiams, kuriuos sutiks kaip suaugusieji. Mes norime, kad jie būtų pasirengę sutikti iššūkius pasaulio, kuris siekia toliau už mus, ir ne tik tam, kad išliktų, bet ir kad klestėtų, būtų laimingi, gyventų produktyvų bei prasmingą gyvenimą.

Aišku, tam, kad būtų pasirengę gyventi demokratinėje visuomenėje, jaunuoliams prireiks gebėjimo kritiškai mąstyti, aktyvaus socialinio įsitraukimo ir nuovokaus informacijos integravimo įgūdžių. Vis dėlto daugumoje klasių ugdymo ir informacijos tikslai yra idealizuojami. Besimokantieji – tarsi atskiri atminties lustai tam tikrame biotechninių žinių perdavimo procese, jungiančiame vieną istorinį tašką su kitu. Užtuot suvokę juos kaip idėjų kaupėjus ir saugotojus, turėtume besimokančius laikyti sąmoningais idėjų kūrėjais ir generatoriais. Pedagogai turi daug dirbti, kad pakeistų tokį požiūrį. Kad požiūris į besimokančius kaip į kaupėjus ar saugotojus būtų pakeistas į požiūrį, kai jie laikomi išmanančiais kūrėjais ir išradėjais, būtina labai daug dirbti mokyklose.

Mokyklos kaita, nors ir skausmingai lėta, yra akivaizdi. Šiuo metu švietimo darbuotojui jau nekyla klausimas, ar reikalinga reforma, o greičiau kyla klausimas – kokia forma reforma turėtų būti įgyvendinama ir per kiek laiko gali būti užbaigta? Žinome, kad reforma vyksta. Taip pat žinome, kad aukštojo mokslo prestižo sumažėjimas, nors ir ne toks smarkus kaip anksčiau, egzistuos tol, kol finansinė parama švietimui bus tik gyvenimo minimumo lygio.

Reikalaujant reformos, be abejo, labai svarbu, kad reforma suinteresuoti švietimo darbuotojai taip pat reikalautų ir rūpestingai išsaugoti tai, kas jų sistemose yra gera. Be to, bus būtina sukurti mokomąją programą ir mokymo metodus, kurie parengtų jaunimą aktyviai ir produktyviai įsitraukti į socialinę pertvarką ir naujos bendruomenės kūrimą. Reforma vyksta sėkmingai, kai mokytojai ugdo klases, kurios veikia kaip demokratinės besimokančios bendruomenės modelis. Mokyklos, kurios įgyvendina tokią reformą, turėtų pajusti daug teigiamų pokyčių: veiklesnės asmenybės ir labiau bendradarbiaujančios grupės, aktyvesnis ir įdomesnis mokymas, puikesni mokytojų sprendimai dėl mokomosios programos ir mokymo praktikos bei turiningesnė ir paprastesnė mokomoji programa. Be to, reforma suteiktų daugiau galimybių mokiniams, daugiau praktinio pasitenkinimo, labiau integruotų mokomasias programas ir sukurtų aplinką, kurioje pripažįstami įvairūs požiūriai ir yra daugiau nei vienas teisingas atsakymas. Tokioje skatinančioje aplinkoje akademinis darbas būtų pagrįstas racionalių smalsumu ir tyrinėjimu, o ne tik mintinio įsiminimo ir įtvirtinimo užduotimis. Galų gale, mano įsitikinimu, kad reforma vyktų sėkmingai reikia sutelkti dėmesį į savo vietą visuomenėje, jog būtų galima tikėtis abipusės raidos.

Mokyklų reformos visame pasaulyje būtinybė praturtino pokyčių procesus, kurie dažnai išnyksta, kai Vakarų valstybių institucijos, ypač mokyklos, įsitraukia į pokyčius. Vidurio ir Rytų Europos bei Vidurinės Azijos žmonių likimams yra

daugybė šansų būti pastatytiems ant kortos. Mokyklos reformos sėkmė didele dalimi lems tautos, pereinančios prie demokratijos, sėkmę. Kadangi ant kortos pastatyta gana daug, o rezultatas toks aiškiai matomas visuomenėje už mokyklos ribų, švietimo darbuotojai gali padėti mokiniams susieti savo pastangas su realiais rezultatais. Tarp ugdymo ir realaus gyvenimo yra tiesioginis ryšys. Mokymas mokykloje praranda savo abstraktų pobūdį. Mokiniai nerūpi, ar ugdymas susijęs su jų ateitimi, nes jie aiškiai mato, kas susiję ir kas ne. Šiomis aplinkybėmis diskusija dėl mokyklos reformos tampa kryptingesnė. Klausimas tampa jau nebe "reikia ar ne?", o "kaip ir kada?" Mums reikia parengti veiksmingus modelius – reformas, kurios pasiektų didžiąją klasių dalį per trumpiausią laiką ir aukščiausiu vientisumo laipsniu.

Deja, perėjimas Vidurio ir Rytų Europos bei Vidurinės Azijos šalyse nevyksta visiškai sklandžiai, o tikroji švietimo reforma taip pat vyksta ilgiau nei, daugumos nuomone, turėtų. Mejstrikas (1999), rašydamas apie Čekijos patirtį nuo 1989 m., sielojasi: "Dar vienos čekų iliuzijos žlugimas – tai suvokimas, kad perėjimas nuo socializmo į normalią atvirą visuomenę truks ne dvejus ar trejus metus, bet jį teks patirti dviem ar trim kartoms. Geriausiu atveju mūsų vaikai bus tie, kurie gyvens normalioje, natūralioje visuomenės santvarkoje." (p. 41) Aišku, perėjimo, prasidėjusio dvidešimto amžiaus pabaigoje, sėkmė paaiškės tik gerokai išbėgėjus dvidešimt pirmam amžiui. Mejstrikas teisus – tik šiandienos ir rytdienos jauni žmonės bus tie, kurie matys galutinį perėjimo rezultatą.

Mėgindamas apibendrinti dešimties metų perėjimą, prasidėjusį 1989 m., Mejstrikas daro išvadą: "... viena iš didžiausių mūsų laukiančių užduočių... yra išmokyti būti atsakingiems. Laisvės, šitos Dievo dovanos, atsvara yra "atsakomybė". Atsakomybė už kiekvieną ištartą žodį, atsakomybė už kiekvieną auklėjamą vaiką. Atsakomybė už šeimą, bendruomenę, už planetą, kurioje gyvename." (p. 41).

Mūsų, įsitraukusių į reformą, prašoma pateikti ateities viziją. Turime pasakyti, kad mūsų vizija yra optimistinė. Mums teko laimėti dešimt metų dirbti su Vidurio ir Rytų Europos bei Vidurinės Azijos šalių švietėjais, tarp jų su universitetų dėstytojais ir mokyklų mokytojais. Žvelgiame į ateity pozityviai visų pirma todėl, kad mums teko dirbti su neeiliniais švietėjais, atsidavusiais siekiui patenkinti mokinių poreikius, švietėjais, kurie lieka atsidavę nepaisydami kartais pasitaikančių milžiniškų ekonominio ar politinio nestabilumo išmėginimų. Vis dėlto, nors ir esame optimistai, pripažįstame, kad švietimo darbuotojams tenka atlaikyti daugybę sunkumų.

Mes tikime ne tik Vidurio ir Rytų Europos bei Vidurinės Azijos šalių ateitimi, bet ir visų pasaulio šalių, kuriose kuriama demokratinė visuomenė, ugdomas gebėjimas rasti kompromisą tarp dviejų jėgų: laisvės ir atsakomybės. Švietėjų užduotis yra padėti mokiniams suvokti, kad įtampa tarp šių dviejų jėgų nepadaro jų nesuderinamų. Greičiau ši įtampa yra tarsi įtampa tarp dviejų laikrodžio krumpliaraičių, kuriems kartu veikiant rodomas tikslus laikas. Mokytojai turi geriausias pozicijas, skatinančias mokinius suprasti ryšius tarp laisvės ir atsakomybės, nes mes žinome, kad demokratinė visuomenė – tai kartu yra ir ta vieta, kur mokiniai gali tiesiogiai pajusti laisvės ir atsakomybės išraišką bei pasekmes. Taip pat mes galime kopijuoti demokratinę visuomenę per pamokas. Kaip tik per demokratiškas pamokas mokiniai bei mokytojai gali pamatyti didingas ir niekingas kintančių pozicijų, perspektyvų ir požiūrių pasekmes su minimalia žala visuomenei,

būtent todėl pamokos ir yra tikroji besimokanti visuomenė, kur galima daryti klaidas ir ištaisyti negatyvius padarinius.

Kodėl taip svarbu parengti jaunimą demokratiškam gyvenimui? Kodėl reikia išmokyti mokinius rasti pusiausvyrą tarp laisvės ir atsakomybės? Atsakymai gana paprasti. Jei mokyklos tikslas apibrėžiamas tik kaip mokinių parengimas pozityviam ir produktyviam gyvenimui, tai mes privalome pamąstyti ir apie jų gyvenimo kontekstą, ir apie tai, ko reikia laimei pasiekti. Mums nereikia ieškoti per daug toli ar per daug ilgai, kad suprastume, jog laimė priklauso nuo tam tikrų esminių charakterio savybių bei veiksmų, kurie neišvengiamai sujungia laisvę ir atsakomybę.

Barry Schwartzas (2000), rašydamas leidiniui „Amerikos psichologas“ (*American Psychologist*), pateikia tam tikrų ryšio tarp laisvės, atsakomybės ir laimės įrodymų. Jis pasiremia tyrimais, kurie aiškiai parodo, kad jei mes turime parengti žmones pozityviam gyvenimui, geram, prasmingam ir produktyviam gyvenimui, tai mūsų veiksmai, šalia pačių pasirinktos veiklos, turi apimti tobulumo siekimą savo darbuose, siekimą tokių vertybių kaip garbė, ištikimybė, drąsa ir teisingumas bendraujant su kitais... Tų, kurie laiko laisvę tik teise išvengti rūpesčio ar įsipareigojimo, laisvės supratimas gali būti prieštaringas. Vis dėlto Schwartzas sugeba pateikti pakankamai įrodymų, kad be atsakomybės pasireiškimo laisvė tampa, kaip rašė dainų kūrėjas Krisas Kristoffersonas, „dar vienu bereikšmiu žodžiu, pasmerktu pražūti.“ Be atsakomybės laisvė tėra tik tuščias pažadas, kuris nieko nereiškia ir negarantuoja sotaus gyvenimo.

Svarbiausias mūsų švietėjų ir raštingumo ugdytojų uždavinys būtent ir yra padėti jauniems žmonėms per patirtį suvokti, kad laisvė – tai ne laisvė nuo atsakomybės, bet visiškai priešingai. Jie turi įgyti tokios mokymosi praktikos, kuri leistų ne tik sužinoti, bet ir *pajusti*, kad laisvė labiausiai pasireiškia kaip laisvė priimti atsakomybę.

Mokyklos reformai vis labiau plečiantis naujose demokratinėse visuomenėse, tampa akivaizdu, kad ryšys tarp ugdymo ir demokratijos darosi ryškesnis. Mes vis labiau įsitikiname, kad diskusija apie ugdymą ir demokratiją nėra tik teorinė, bet turi ir svarbesnę potekstę. Tautoms siekiant sukurti naujas demokratines sąlygas, mokymosi mokykloje vaidmuo demokratinėje visuomenėje tampa svarbiausias ir apčiuopiamiausias.

Žengdami toliau į dvidešimt pirmą amžių ir svarstydami mokyklos vaidmenį kuriant mūsų visuomenę, turime apmąstyti ir kaip laisvė bei atsakomybė pasireiškia mokyklose. Maxine Greene apibūdina „etinę bendruomenę“ (1994) kaip tokią, kurios neplėšo nei atskiri atšiauraus individualizmo, nei slopinančio suvienodėjimo pasireiškimai. Tokiai idealiai bendruomenei būdingas atviras kalbėjimas ir dialogas, išlaisvinantis žmones iš privačių erdvių ir skatinantis atsikratyti abejingo požiūrio. Greene teigia, kad mokymas galėtų būti organizuojamas „etinė“ bendruomenės pavyzdžiu. Ugdymo įstaigos taptų vieta, kur besimokantieji laisvai imtųsi atsakomybės: atsakomybės už jų kuriamas prasmes, savo svarbą ir padėtį visuomenėje, savęs, kaip visuomenės dalies, suvokimą. Kuriant „etinę“ aplinką, nepaprastai svarbu sukurti tokią aplinką, kuri visapusiškai ugdytų gabių jaunų žmonių sugebėjimus. Laisvė ir atsakomybė eina išvien. Jos kartu kviečia mus ieškoti, kaip teigia Schwartzas, tobulumo, dorumo, įvertinimo, rūpestingumo, teisingumo ir drąsos.

Šaltiniai

Bennett, V. (1996, October 24). Old-world Educators Preparing a Generation of New Russians. *Star Tribune*, p.22.

Greene, M. (1994). Difference, inclusion, and the ethical community: Moving beyond relativism. In C.K.Kinzer & D.J. Leu (Eds) *Multidimensional aspects of literary research: theory and practice. Forty-third yearbook of the national Reading Conference* (pp.28-39). Chicago, IL: National Reading Conference.

Gusseinov, A. (1996). Education for Democracy in Russia. In A. Oldenquist (Ed.) *Can Democracy be Taught?* Phi Delta Kappan Educational Foundation. Bloomington, Indiana.

Kristofferson, Kris (1968). *Me and Bobbie McGee*. Reprise.

Schwartz, B. (2000 January). Self Determination: The tyranny of freedom. *American Psychologist* (American Psychologist Association, Inc.)

Kurt Merdith yra vienas iš Slovakijos Oravos projekto direktorių, Projekto “Kritinio mąstymo ugdymas skaitant ir rašant” bendraautorius ir vienas iš direktorių. Šiuo metu dirba Šiaurinės Ajosvos universitete (JAV)